

Kültürün İletişimsel Arketipleri Olarak Mitler ve Sembollerin Toplumsal Büyüsü Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of Myths and the Social Magic of Symbols as Communicative Archetypes of Culture

Ferhat Göçer^a

^a Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basın ve Yayın Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Eskişehir, Türkiye.
ferhatgocer@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1150-7643

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 15.11.2021

Düzeltilme tarihi: 17.06.2022

Kabul tarihi: 28.06.2022

Anahtar Kelimeler:

Kültür,
İletişim,
Dil,
Mitler,
Semboller

ÖZ

Bu çalışmada, insanın kültürel bir oyun alanına düşmesiyle başlayan var olma mücadelesinde, en önemli uğrak mecrası olarak ortaya çıkan mitler ve sembollerin toplumsal iletişim açısından önemi üzerine bir değerlendirme gerçekleştirilmektedir. Kültür, doğal ve fiziksel gerçekliğin dışında insana yeni bir gerçeklik halkası oluşturur. Bugerçekliğin iletişimi, kadim dönemlerde, mitler ve semboller yoluyla gerçekleşmektedir. Mitler ve semboller, insanın kadim tarihinde önemli arketipler olarak var olmuştur. İnsan, mitler ve semboller yoluyla yaşadığı dünyanın fenomenlerini anlamaya, açıklamaya çalışmıştır. Mitler ve semboller, insanın yaşamında etkili olduğu gibi; aynı zamanda toplumsal yaşamın varlığını sürdürmesinde de bağlayıcı bir güçtür. Kolektif bir büyüün oluşmasında mitler ve semboller, iç içe geçmiş arketiplerdir. Bu arketipler, her şeyden önce insan ve toplumun, nesnelere, süreçlere ve gelişmelere ilişkin var olan belirsizlikleri aşması noktasında, toplumsal iletişim açısından önemli bir işlevi de yerine getirmiştir. Bu işleyiş; günümüz toplumlarında, dolaylı da olsa varlığını devam ettirmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 15.11.2021

Received in revised form: 17.06.2022

Accepted: 28.06.2022

Keywords:

Culture,
Communication,
Language,
Myths,
Symbols

ABSTRACT

In this study, an evaluation is made on the importance of myths and symbols which emerged as the most important haunt in the struggle for existence starting with the falling of man into a cultural playground, in terms of social communication. Culture creates a new reality ring for human beings apart from natural and physical reality. The communication of this reality takes place through myths and symbols in ancient times. Myths and symbols have existed as important archetypes in the ancient history of man. Humankind has tried to understand and explain the phenomena of the world he lives in through myths and symbols. Myths and symbols are effective in human life; At the same time, they are a binding force in the survival of social life. In the formation of a collective magic, they are intertwined archetypes. First of all, these archetypes have fulfilled an important function regarding the social communication in terms of overcoming the uncertainties of the objects, processes and developments of the human and society. This operation; continues to exist in today's societies, albeit indirectly.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Göçer, F. (2022). Kültürün İletişimsel Arketipleri Olarak Mitler ve Sembollerin Toplumsal Büyüsü Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 8 (1), Yaz, s.21-31.

* DOI: 10.46442/intjcss.1024083

** Sorumlu yazar: Ferhat Göçer, ferhatgocer@gmail.com

1. Giriş

İnsanın tarihi yaratıların tarihidir. Hikayeler, destanlar, mitler, söylenceler ve semboller, insanın sürekli yaratma istencinin uzantıları olarak var ola gelmiştir. Her dönemin ruhuna, her dönemin var olma zorunluluğuna içkin olan yaratma edimi, her şeyden önce insanın anlama, anlamlandırma merakına ve iletişimsel ihtiyacına karşılık gelmektedir. Bu durum, insanı sürekli üretme ve üretilenler üzerinden bir ilişki formu geliştirmeye götürerek, belli birtakım yapıları-kültür, din, sanat, felsefe ve bilim- oluşturmasına zemin hazırlamıştır.

İnsanın dinamik olan gelişiminde, onu dizginleyen ya da belli yapılara bağlı kalmasına neden olan unsur, kültür olarak kendisini serimler. Kültür, insanı belli değerlere, anlamlara veritüellere bağlı kılan çok katmanlı bir yapıdır. En nihayetinde insanın yaşam pratiklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu çok katmanlı yapı, insanın bir aşamadan sonra kontrol edemediği ve tam tersine, kontrolü altına girdiği bir sürece dönüşmektedir. Diğer bir deyişle; insanın bütünvaroluşsal serüveni bir kültürel alanın içine düşmekle başlar. Her varoluşsal başlangıç, belli birdizi semboller, imgeler ve iletişimsel kodlar içermektedir. Kültür aynı zamanda iletişimsel bir alanın mecralarını ve imkanlarını da yaratır; algılama, anlamlandırma ve etkileşim oluşturma edimleri, kültür yoluyla oluşan iletişimsel pratiklerin toplamıdır. Kültürün kadim dönemlerinde toplumsal iletişim pratikleri varlığını, mitler ve semboller yoluyla gerçekleştirmiştir.

Mitler ve semboller, insanın toplumsal bilinçdışı ve kolektif tarihinde önemli arketiplere karşılık gelmektedir (Jung, 2017a). Mitler, insanın doğa üstü duyularını ve doğa üstü inanışlarını, hikayeleştirerek anlatma çabası sonucunda ortaya çıkan duyu-ötesi bir oluşun sonucudur. Bir başka deyişle mitler, insanın bilişsel ya da soyutlama aşamasına geçmesiyle birlikte, ilk düşünsel pratiklerini oluşturur. İnsanın kendi varlığının var olmasını gerekçelendirme ve anlamlandırma süreci olarak ortaya çıkan mitler, kolektif bir inanışa dönüşerek toplumu/topluluk üyelerini birbirine bağlayan düşünsel bir büyüü oluşturur. Bir başka deyişle, toplumsal sürekliliğin oluşumuna katkı sağlayan mitler, aynı zamanda topluluk üyeleri arasındaki bağlayıcı bir iletişimsel etkileşimi de var eder.

Benzer şekilde semboller de mitlerde olan özelliklere sahiptir. Bir anlamda, mitler ve semboller iç içe geçmiş arketiplerdir. İnsanın “animal symbolicum” olarak adlandırılması, aslında onun her şeyi sembolleştirerek anlama ve anlamlandırma çabası içinde olduğuna işaret eder. Yaşamı semboller yoluyla inşa etmek kuşkusuz insanın en önemli bir yetisidir. Sembolleştirmek, bir anlamda insanın toplumsal tarihini oluşturması ve kayıt altına alması demektir. Öte taraftan insan, iletişimsel edimlerini semboller yoluyla kurar ve gerçekleştirir. Diğer bir deyişle, yarınlakurulacak olan iletişimi ve toplumsal belleğine ilişkin anılar ve anımsamaları semboller yoluyla gerçekleştirir.

İnsanın kültür yoluyla, iletişimsel eylemde bulunması noktasında belki de en önemli yaratılarını, mitler ve semboller oluşturmaktadır. Bu çalışmada, insanın kurgusal bir yaşam alanı olarak kültürün, temel arketipleri olan mitler ve sembollerin iletişimsel önemine yönelik bir değerlendirme yapılacaktır.

2. Kültürün Ne'liğine Yönelik Bir Soruşturma

Kültür, insanın kurguladığı ve yarattığı bir dünyadır. Kültür, aynı zamanda insanın doğa karşısında ilk büyük karşıtlığını kurma, doğadan ve doğal yaşamdan da kopuşunun ifadesidir. Kültürün insan hayatındaki bu nitel dönüşümünü Edgar ve Sedgwick, şu şekilde belirtir: “Kültür, insanların doğal miras olarak aldıkları şeyleri aştıkları noktada başlar” (2007: 101). İnsan, varlık bilimsel anlamda doğa ve evrenin bütünselliği içinde somatik bir yapı kazanmıştır. Kültürel varlık olarak insanın değer, anlam ve yaşam pratikleri onun içinde bulunduğu kültürün genel yapısına

bağlı olarak şekillenir. İnsan, kültür yoluyla bir zihni/düşünceyi somatik yapı içerisinde inşa eder. Bir başka deyişle insan, kültürü yaratandır ve yarattığı kültürel yapının da etkisi altına girmiş olandır.

Kültürel yapının oluşumu, bir anlamda insanın tarihsel yapısının da oluşumudur. İnsanın kadim geçmişi birçok değer ve anlamı kültür yoluyla geleceğe taşır. İnsan, yarattığı kültürün doğal bir parçası olarak kendini algılamaya başladığı anda ben ve öteki ayırımına da sahip olur. Bu ayırım bilincinde olan insan, kültür yoluyla kendi tanrılarını, dinlerini, kutsallarını ve kimliklerini yaratır ve yaratılan bu kadim değerlerin savunusu için savaşmaya girişir. Bir anlamda insanın tarihi, yarattığı hikayelerin ya da kutsal değerlerin savaşımının tarihidir (Hararı, 2020). Bu durum insanın dışarıyı algılama ve yorumlamasında kültürün ne derece önemli olduğunu da gösterir. George Thomson, insanın gerçekliği anlama ve anlamlandırma pratiklerinin; ancak kültürel bir ortam içerisinde yaşıyor olmasıyla mümkün olduğunu şöyle ifade eder: İnsan, kültürel eylem yoluyla katıldığı bu yaşam mücadelesinde dış dünyanın gerçek koşullarını kavrar (1998: 49). Dolayısıyla, insan ve kültür ilişkisinde, kültür şu şekilde tanımlanabilir: İnsanın tarihsel birikimini geliştirerek, çoğaltarak ve biriktirerek ileriye taşıdığı imgeler, semboller ve maddi eylemler - yaşamın idame ettirilmesi noktasında insanın geçimini sağlama biçimleri- bütünüdür. Holistik bir ifadeyle: Kültür, sanatsal ve fikrî ürünlerin toplamı; düşünsel ve ruhsal gelişim süreci, insan topluluklarının gelişimine yön veren gelenekler, değerler, inançlar ve semboller pratiği ve kısaca bütün bir yaşam biçimidir (Eagleton, 2019: 15). Öyle ki, bu durum kültürün kavramsal içeriğinde de kendini göstermektedir.

Kültürün etimolojik kökeni Latince culture'den gelmektedir. Culture de colere'den türeyen bir anlama sahiptir. Raymond Williams: Colere kavramının ikamet etmek, yetiştirmek, muhafaza etmek, tapınarak yüceltmek gibi anlamları olduğunu belirterek; zaman içerisinde colere'nin colonus aracılığıyla colony'ye (sömürge) evrildiğini, daha sonrasında cultus üzerinden cult'a (inanç, tapınma) ve son olarak da cultura dönüştüğünü belirtir (Williams, 2011: 105-112). Cultura'da yetiştirmek, büyütme ve bakmak, çiftçilik, doğal büyümenin gözetilmesi gibi, temel anlamlara sahip olmasının yanı sıra; müzik, edebiyat, resim, heykel, tiyatro, film, felsefe, akademi ve tarih gibi konuları da içine katan bir anlama sahiptir (Williams, 2011: 105-112). Kültürün kavramsal bir başka anlamıysa; insan toplumlarının bir araya gelerek içerisinde anlam buldukları ortak dünyayı ve değerler bütünü yarattığı ağ işlevine sahip olmasıdır. Kültür "İnsanlarca meydana getirilmiş ve içinde anlam buldukları bir dünyada yaşadıklarını kabul etmeyi gerektirir" (Edgar ve Sedgwick, 2007: 101). Diğer bir deyişle insan, bir kültür içerisinde yaşama zorunluluğu bulunan varlık olarak oluşumunu gerçekleştirir.

Kültür, sosyal ve beşerî bilimlerin en önemli köşe taşı kavramlarından birini de oluşturmaktadır. Bu durum kültürün ne'liğine ilişkin çeşitli disiplinlerde de kendini serimlemiştir. Felsefe, Antropoloji ve Sosyoloji gibi disiplinlerin kültüre ilişkin yaklaşımları her ne kadar benzere yakın olarak görünse de birbirinden farklı bir izlek oluştururlar. Bu farklı izleklerin nedeni; bahsedilen disiplinlerin kendine özgü, düşünsel ve yöntemsel parametrelerinin olmasıdır.

Düşünsel ve kültürel bir entelektüel oyun alanı olarak felsefe, içinde anlam arayışında ve pratiğinde bulunduğu kültürel ortama ilişkin tarihsel seyri içerisinde birçok önemli açılımları olmuştur. Bu açılımların mihenk noktasını Sokrates, Platon ve Aristo gibi ussal felsefenin kurucu düşünürleri başlatmıştır. İnsanın yükselişinde tarihsel bir geçit işlevi olarak beliren Eski Yunan uygarlığı, kendi içinde iki keskin düşünsel bölünmeye içkin bir süreci taşımıştır. Bu iki düşünsel bölünme; başta Sokrates öncesi düşünürlerin yöneldiği doğa olayları ve mitolojik meseleler olurken, Sokrates ve sonrasında gelen düşünürler ile bu bölünme ortadan kalkmıştır ve bu süreç yerini dünyevi olan konulara teslim etmiştir (Gökberk, 2008). Sokrates ve sonrasındaki bu düşünürler, içinde yaşadıkları toplumun politik, sanatsal, düşünsel ve bilimsel meselelerine yönelmişlerdir. İnsanın, sistematik bir düşünsel soruşturma evresine sahip olduğu bu süreç;

kültürün kurulumuyla mümkün olmuştur. Eski Yunan uygarlığında öne çıkan düşünsel eylemin zenginliği ve gelişmişliği kültürel bir yapıya sahip olması durumuyla ilişkilidir. Toplumsal çıkar çatışmalarının ve sınıfsal blokların, uygarlığın sıradanlaşan bir refleksi haline dönüşmeye başladığı bu evrede felsefe, yaşadığı kültürel ve toplumsal düzene ilişkin çeşitli açılımlarda bulunmuştur. Felsefi alanın kültüre yaklaşımı da onun bağlı olduğu ontolojik soruşturma geleneği içinde olmuştur. Felsefe, kültürü temelde doğal olandan kopuşun ifadesi olarak görür. Bunun yanı sıra, doğal olanı; ancak kültür içerisinde anlaşılabilirliğini vurgular (Cassirer, 2015: 222-256). İnsan, kültürel bir varlık olarak, kültürün içine “atılmış” bir şekilde kendisini bulur ve böylece en başından, kendisini insan yaratısı bir anlamlar (semboller) evreni içinde bularak, anlama edimini gerçekleştirir (Heiddeger’den akt. Özlem, 2015: 181- 182). Alman filozof Wilhem Dilthey ise: Kültürü, insanın öznel tarihselliğinin bir gerçekliği olarak kavrar ve İnsanın, bütün düşünsel ve öz-düşünümsel pratiklerinin oluştuğu alan olarak niteler (Dilthey, 2015: 117-131).

Öte taraftan kültür, antropolojik soruşturma pratiğinde farklı bir izlek içerisinde düşünülür. Ruth Benedict, Kültür Kalıpları (2003) adlı yapıtında, kültürün antropolojik açılımına ilişkin geniş bir çerçeve çizer. Benedict, kültürü bütünsel bir yaşam pratikleri olarak kavrar: Aile, cinsellik, zihinsel, dinsel, mitsel ve sembolik formların içinde anlam bulduğu tarihsel yapı olarak nitelendirir ve kültürü, gelecekle bir ilişki kurma biçimi olarak değerlendirerek kültüre ilişkin şunları söyler: “Bireyin yaşamöyküsü, kalıpların ve kişinin kendi topluluğundan geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktarılmış ölçütlerin barınağıdır” (Benedict, 2003: 26). Diğer yandan Antropolog C. P. Kottak (2015), kültürü öğrenilen, aktarılan, sembolik olup paylaşılan, doğadan uzaklaşan; fakat her şeyi kapsayan bir araç olarak belirtir (Kottak, 2015: 21-26). Antropolojinin bir disiplin olarak kurulumunda önemli rol oynayan Bronislaw Malinowski Bilimsel Bir Kültür Teorisi (2016) adlı yapıtında ise kültüre ilişkin görüşlerini, toplumun maddi olan ihtiyaçları üzerinden tanımlayarak, insanın beslenme, barınma, üreme, yaşamsal ve hayati tehlikeler karşısında savunma refleksini oluşturduğu alan olarak niteler (Malinowski, 2016: 41-46).

Modern dünyanın toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmelerinin sonuçlarına ilişkin bilimsel bir disiplin olarak beliren sosyoloji, kültürünün çokluğuna ve çeşitliliğine dikkat çeker. Modern dünyanın sınıfsal, mekânsal, kurumsal yapılarının ortaya çıkmasıyla birlikte, artık tekil bir kültürden bahsetmek imkânsız olmuştur. Modern dünyanın toplumsal yapıları, aynı zamanda belli bir kültürel pratiği de içinde doğurmuştur: Kent kültürü, sınıf kültürü, eğitim kültürü, üretim/tüketim kültürü, kitle ve popüler kültür gibi. Bu durum, modern dünyanın karmaşık bir ağ sistemi olarak kurulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Karmaşık bir toplumsal ilişkiler içerisinde sosyoloji, toplum ve kültür olgusunu farklı yapılar olarak kavrar (Billington v.d. 2019: 33-39). Toplum ve kültür arasındaki bu farklılık aynı zamanda sıkı bir ilişkiyi de içinde taşır. Toplumun kaosa düşmesini engelleyen bir alan olarak düşünülen kültür, düzenleyen ve sınırlar çizen bir süreç olarak toplumun devamlılığını sağlar. Bauman ve May, bu süreci şu şekilde açıklarlar: Kültür, kendisinden sapan ve kaosa girildiğinin göstergesi sayılan her şeyi ortaya çıkartma, öğretme ve bunlara direnme meselesidir (Bauman ve May, 2020: 208-209). Sosyolojik imgelemde kültür, her ne kadar üzerinde uzlaşılan değerler ve normlar bütünü olarak resmedilse de toplumun krize düşme riskine ilişkin bir tür kurtarıcı işlevi yerine getiren alan olarak kavranır.

3. İletişim, Kültür ve Dil İlişkisi

İletişim, insanın var olma koşulu olarak beliren bir olgudur. İnsanın kendisini fiziksel, psikolojik ve toplumsal olarak sürekli olarak üretmesini de ifade eder ve insanın toplumsal varlığını sürdürmesinin de zorunlu koşuludur, iletişim olmaksızın insanın kendini ve toplumsal varlığını sürdürmesi imkansızdır (Erdoğan, 2014: 23). Dolayısıyla iletişim toplumun kendisidir. İletişim olgusunun yeri, insan yaşamında öncelik veya sonralık diye konumlandırılmayacak kadar eşsüremlidir. İnsanın örgütlediği bütün bir yaşamsal varoluş formları içerisinde yaratan, düzenleyen ve mevcut olanı değiştirip ya da yeniden inşa eden olgu, iletişimin kendisidir.

“İletişimin bir öge olarak yer almadığı hiçbir toplumsal örgütlenme veya toplumsal üretim biçimi düşünmek mümkün değildir” (Lundby ve Ronning, 2014: 15). Oskay’a göreyse iletişim: İnsanın varlık sürdürme biçimindeki gelişmelerden ziyade insanın yapıp ettiklerinin bütünüdür (Oskay, 2018).

İletişim aynı zamanda, bireyler arasında gerçekleşen karşılıklı etkileşimin ötesinde toplumun, ekonomik, siyasal, sosyal ve sınıfsal örgütlenme biçimlerini de yansıtan bir olgudur. Toplumsal yapıların iletişimsel pratiklerine bakarak hangi kodlara sahip olduğu ve ilişkilerinin gidişatına/seyrine dair bir veri de elde edilebilir. Örneğin; “Ama sen bir kadınsın” denildiğinde, bu tümce bütün bir uygarlık sürecinde mevcut olan eşitsizliğin nasıl olduğunu ortaya çıkarır (Oskay, 2018: 15). Aynı zamanda bu tümce, iletişimin diyalektik bir yapı içerisinde düşünülmesini de gerekli kılar.

Tarihin belli bir kesitinde belli bir uzam üzerinde bireylerce inşa edilip ve paylaşılan değerler, inançlar, semboller, söylenceler, gelenek ve görenekler bütünü olan kültür, herkes için az çok katı bir tür kalıptır, tutumların, düşüncelerin ve davranışların genel bir toplamını oluşturarak toplumun her bir üyesinin ilişkilerinin de seyrini belirler (Bourse ve Yücel, 2017: 136-137). Bu tanımda belirtilen kültürün özellikleri her şeyden önce bir iletişime gereksinim duyar; çünkü iletişim, bir anlamda kültürün tözünü oluşturan ana ilkelerden biridir. Margret’in de belirttiği gibi: İletişim öncelikle doğal, kültürel ve yaratıcı bir olgu olarak kabul görülür ve insan nesnelere evrenine, kişiler arasındaki ilişkilere, son olarak da sosyo-politik kuralların evrenine karşılık gelir ve bu süreç, iletişimi teknik bir olgu olmaktan ziyade kültürel bir olgu olarak düşünmeyi gerektirir (Margret, 2016: 16-20). Dolayısıyla, iletişim yalnızca bireyler arasında bir düşünce ya da bilgi aktarma biçimidir şeklinde açıklanması mümkün olmayan, çok boyutlu bir kültürel süreçtir (Bektaş, 2013: 101).

Kültürün iletişimsel bir ilişkiyi öncelimesinde temel iki önkoşulu taşıması zorunludur, kısaca; Yaratma, örgütlenme ve aktarma olan bu koşullar, kültür ve iletişim arasındaki ilişkinin önemine vurgu yapar. Yaratma toplumsal ihtiyaçlardan kaynaklı olarak, düşünerek ve tasarlayarak yapma eyleminin sonucu ortaya çıkan üründür, örgütlenme ve aktarma eylemi ise insanın doğa karşısında belirli araç ve gereçleri diğer bir deyişle teknoloji oluşturmalarıyla kendi değer, inanç, norm ve yasa yoluyla ilişkiler kurarak kendilerini örgütlemelerini sağlamasıdır ve aktarma eylemi ise, bu pratikler bütünü geleceğe taşınmasıdır (Zıllıoğlu, 1993: 45-49). Aktarma eylemi, her şeyden önce iletişimsel bir işlevi yerine getirir. Kültürün devamlılığı ancak bir iletişimsel etkinlikle mümkündür. Bu durum gelişmiş bir iletişim sistemini gerekli kılar. Bu da kuşkusuz, dil olarak kendisini ortaya koyar. Gelişmiş bir dizge olan dil, aynı zamanda dirimsel bir yapıdır.

Dili, her şeyden önce bir iletişimsel eylemi yerine getiren yapı olarak düşünmek yüzeysel bir kavrayıştır. “Bir dil, sadece iletişim ve duyguların ifadesi için bir araç değildir. Her dil aynı zamanda deneyimler dünyasını kategorize etmeye yarar” (Klucklohn, 1983’ten akt. Kartarı, 2016: 157). Dil, çok katmanlı ve çok vurgulu bir özelliği içinde barındırır. Dilin toplumsal ve kültürel uzam içerisinde varlık bulup gelişim göstermesi, insanın zamanın kontrolünü de eline geçirmesi sonucunu oluşturur. Dilin çok katmanlı bir yapı oluşu, toplumsal uzamda sınıfsal bir ayrışma ve bölünmeye işaret eder. Dilin ya da dillerin gelişimi bir anlamda toplumsal eşitsizliğin gelişimine de paraleldir. Her gelişmiş (uygarlık dili) dil, içinde hiyerarşik bir yapı ya da efendi-köle diyalektiğini taşır. Bu anlamıyla dil, sınıfsal ya da toplumsal karşıtlıkların yeniden üreticisidir. Dillerin çok vurgulu olması, toplumsal uzamda inşa edilmiş imgelerin ve üzerinde uzlaşmış anlamların farklı okumalarına da imkân tanır. Toplulukların kutsal ya da profan olarak kabul edip ya da dışladığı bütün kültürel kodların ilk elden elenip geçtiği yer dil içinde gerçekleşir. Dilin toplumsal yaşama kattığı bir başka özellik de insanın dünü, şimdisi ve geleceğiyle ilişki kurmasını oluşturmalarıdır. Öyle ki bütün bir tarihsel anlatılar; mitler, destanlar, hikayeler, ninniler, savaşlar, barışlar ve söylenceler dil yoluyla toplumsal bellekte canlı tutulur. Bu canlılık insanın şimdisini

etkilediği gibi geleceğinde de önemli bir yer edinir. Bütün toplumsal formasyonun kurulumunda dilin kayda değer bir önemi vardır.

Aynı zamanda kültürün aktarıcı ve taşıyıcısı olan dil, kültürün de kendisidir. Diğer bir deyişle kültür dil olmadan dilde kültür olmadan varlık gösteremez. “Dil ve kültürü birbirinden bağımsız parçalar olarak ele almak mümkün değildir çünkü biri diğeri olmadan var olamaz. Kültürün olduğu yerde dil, dilin olduğu yerde kültür mutlaka vardır. Dildeki her şey kültürden gelir” (Çoban, 2005: 24).

Kültür dilde yaşar ve anlamını bulur. Bireyin içinde doğdu topluma yönelik sosyalizasyon süreci, belirli bir dizi kültürel örüntüleri öğrenmesiyle başlar. Öğrenme ve öğretme edimleri, iletişimin kurulmasıyla gerçekleşir. Bu anlamda iletişimin asli mecrasını dilin kendisi oluşturmaktadır. Kaldı ki, kültür kalıplarının ve kültür yargılarının canlılığını korumasını sağlayan dil, iletişim ve kültür ilişkisinde de ciddi bir katmandır. Gerek bireyin sosyalizasyon sürecinde gerek kültürün aktarılması ya da taşınması noktasında: “Dil, insanla insan, insanla bütün var olan şeyler arasında bir ilişkinin kurulmasına hizmet eder” (Mengüşoğlu, 2015: 345). Bu sayede insana ve kültüre içkin bütün fenomenlerin bilgisine dil yoluyla erişilir. Zira dil, “Homo Sapiens” olarak insanın geliştirdiği en önemli yetidir.

4. Kültürel Yaşamın Düşünsel ve İletişimsel Büyüsü Olarak Mitler

Bilim, felsefe ve sanat insanın anlam arayışı ve merak edişinin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Daha öncesinde insanın anlam ve merakının giderilmesinde mitler önemli bir rolü yerine getirmiştir. Mitlerin başlangıçtaki işlevi insanın doğa, evren ve kendisi üstüne bilgilenmesi; belirsizlik içindeyken yaşamasını temellendireceği dayanakları elde etmesinden ortaya çıkar (Erdemli, 2015: 107). Diğer bir ifadeyle; Mitler insana, çok önemli bir şeyi verir; bu, evreni anlayabileceği ve evreni anladığı yanılsamasıdır (Levi-Strauss, 2020: 37).

Mitler, insan yaşamının gizil, bilinmeyen ya da üstesinden gelemeyeceği yaşamsal sorunlar karşısında göstermiş olduğu düşünsel, kültürel ve kutsal anlatılardır da aynı zamanda. Mitler evren, oluş, varlık, yaşam, yok oluş ve öte dünya gibi insanı derinden meşgul eden konulara ilişkin açıklama amaçlı, kutsallık özelliğine bürünmüş hikayeler bütünü olarak belirir (Erdemli, 2015: 61).

Mitler hemen hemen her toplumda bazen farklı bazen de birbiriyle kesişen anlamlara sahip olarak belirli imgeler ve ritüeller yoluyla var olagelmıştır. Bu durum insanın, anlama ve anlamaya ilişkin olan ihtiyacının bir tür yansımasıdır da. Öyle ki, evrene ilişkin süreçleri anlamak ve bilmek, mitlerin yarattığı hakikat ile bir nebze karşılanmaya çalışılmıştır. Hakikat ve inanç iç içe geçmiş bir şekilde mitlerde kendisini gösterir. Mitlerin temeli inanca içkin olan öznel, sezgisel ve kültürel hakikati oluşturmasıdır (Pattanaik, 2016: 15). Bir anlamda mitler; toplumun ortak bilinci olarak toplumsal yaşamı şekillendirir. Devdutt Pattanaik Mit ve Mitya (2016) adlı eserinde, mitlerin toplumsal bağlam ve işlevini şu şekilde aktarır: “Esasen mit bireyleri ve toplumları birbirine bağlayan kültürel bir yapı, dünyanın ortak bir anlayışıdır. Bu anlayış dinsel veya laik olabilir. Yeniden doğmak, cennet ve cehennem, melekler ve iblisler, kader ve hür irade, günah, şeytan ve günahlardan arınma dini mitlerdir. Egemenlik, ulus devlet, insan hakları, hayvan hakları, eşcinsel hakları laik mitlerdir. Dinsel olsun laik olsun bütün mitler bir grup insana son derece anlamlı gelir” (Pattanaik, 2016: 16).

Diğer bir deyişle mitler, bireylerin kolektif yaşamında gerçekleştirdikleri iletişimin bağlayıcı büyüünü oluşturan harçtır. Varlığın ve yaşamın var olma gereksinimini açıklayan bir arketip olarak işaret edilen mitler, kurgusal hayatın buluşlarında ve keşiflerinde rol oynayan ilk töz olarak da yorumlanabilir: “Yeryüzünde ikamet edilmiş her yerde, bütün çağlarda ve her koşulda, insana ait mitler türemiştir ve bu mitler insanın vücudunun ve aklının eylemleriyle ortaya çıkan ne varsa

hepsinin esin kaynağıdır. Mitin, kozmosun sonu gelmez enerjilerini insanın kültürel yaratımına akıtan gizli bir yarık olduğunu söylemek çok ileri gitmek olmayacaktır. Dinler, felsefeler, sanatlar, ilkel ve tarihsel insanın sosyal biçimleri, bilim ve teknolojideki büyük buluşlar, uyku kaçırın düşler, hep o temel ve büyümlü mit çemberinden doğar” (Campbell, 2021: 13).

Mitlerin, insanı ve insan yaşamının bütün bir paktını kuşatan itici güce karşılık geldiğini belirten Campell’in savı, mitlerin toplumsal varlığın ontolojik tözünde ilk hareketin sebebidir şeklinde ortaya çıkar. Bir başka deyişle varoluşun temelinde de yatan ilk arkhe olarak tanımlanır. Campbell’in bu savı mitin etimolojik açılımında da kendini gösterir. David Adams Leeming, *Mitoloji: Kahramanın Yolculuğu* (2020) adlı çalışmasında, mitin açılımını şu şekilde yapar: “Mit, Yunanca μύ (mu) olan ağızla ses çıkarmak anlamındaki mythos sözcüğünden gelir ve dolayısıyla insan varoluşunun temelinde yatmaktadır” (Leeming, 2020: 15). İnsanın ne’liğine ilişkin ilk tözü mitler yoluyla açıklayan Leeming’in yorumuna ilişkin, insanın geleceğinde de mitlerin belirleyici bir gücü olduğunu Mircea Eliade (2018) şu şekilde belirtilir: Mitler yalnızca Dünya’nın, hayvanların, bitkilerin ve insanın kökenlerini anlatmakla kalmaz, aynı zamanda insanın bugün içinde bulunduğu koşullara evrilmesine kadar gerçekleşen bütün önemli hadiseleri de anlatır; diğer bir deyişle insanın ölümlü, cinsiyetli, toplumsal bir alanda örgütlenmesi, yaşamak için üretmesi ve belli kurallara tabi kılınmasını da anlatır (Eliade, 2018: 23). Mitler çeşitli toplum ya da topluluklar içerisinde, temelde şu özellikleri içerir:

1. Mitler doğa üstü varlıkların yapıp ettiklerinin hikayesini oluşturur;
2. Bu hikayeler, gerçek ve kutsal olarak kabul edilir;
3. Mitler her zaman için bir davranışın, bir kurumun veya bir normun nasıl yaşama geçtiğini anlatır;
4. İnsan mitlerin bilmekle, nesnelere kökenini de bilir, bu da nesnelere egemen olmayı ve onları istediği gibi tasarruf etme imkânı sağlar;
5. İnsan, mitler yoluyla anımsatılan çeşitli olayların, kutsal, coşku verici gücünün etkisine girmek anlamında yeniden yaşar (Eliade, 2018: 32-33).

Her ne kadar mitlere ilişkin birbirinden farklı kavrayış ve yorumlamalar söz konusu olsa da ortak olan uzlaş, mitlerin kültürel bir gerçeklik olması ve insan toplulukları içerisinde bağlayıcı bir gücü içinde taşıdığı noktasında buluşuyor olmasıdır.

Mitlerin yapısal ve işlevsel özellikleri arkaik toplumlarda baskın bir inançtır. Arkaik toplulukların, doğumdan ölüme, üretimden tüketime ve sosyal ilişkilerine kadar bir dizi oluşumların nasıl olması gerektiği noktasında müdahale edicidir. Dolaylı bir şekilde, modern toplumlarda da varlık bulan mitler, dünün insanını etkilediği gibi bugünün insanın da içinde bulunduğu koşulları anlaması, açıklaması ve yorumlamasında önemli bir işleve kaynaklık eder. Örneğin; modern bilimin insanı anlama ve keşfetme duygusu mitik düşüncenin yapısından farklılaşsa da insanın psikanalitik çözümlemesi, mitsel hikayelerde yer bulan imgeler ve anlatılar yoluyla insan davranışlarını açıklamaya çabalar. Kamusal mekanlarda, mimari yapılarda, sanatta ve gündelik yaşamın birçok pratiklerinde mitlerin etkisi dolaylı da olsa varlığını bir şekilde sürdürür. Aynı zamanda bu durum; İnsanın mitik ve poetik bir varlık olması anlayışına da gönderme yapar. Bir başka deyişle: “Mitler, kutsal ya da doğaüstü olan şeyin, dünyaya çeşitli kimi zaman da heyecan verici akınlarını betimler. İşte Dünya’yı gerçek anlamda kuran ve onu bugün içinde bulunduğu duruma getiren de kutsalın bu akınıdır” (Eliade, 2018: 17).

5. Kültürün İletişimsel Aktarımı Olarak Semboller

Mitler bir dünya yaratır topluluklar içerisinde, bu yaratılan dünyanın ilişkileri ve iletişimi semboller yoluyla gerçekleşir. Semboller insan yaşamının merkezi arketiplerini oluşturur. Anlama pratiğinin anlamlandırdığı fikir, düşünce, ritüel ya da dilsel örüntüler yaratılan belli birtakım sembollerin içerinden geçerek sabitlenir. Sabitlenen insana özgü tüm semboller, kültürel/toplumsal bellek gibi çeşitli mecralara kazınarak kayıt altına alınır. Semboller, insan düşüncesinde sabitlendiği kadar aynı zamanda yaşayan canlı imgeler halinde de var olmayı sürdürür. Bu durum insanın düşünme eylemiyle yakından ilintilidir. Kişi sembollerle düşündüğü her an sembolik bir düşünce eylemini yaratmış olur (Barnard, 2014: 11). Semboller yoluyla düşünüyor olmak, insan özünün ayrılmaz bir parçasıdır (Eliade, 2017: 21).

İnsanın benliğiyle kurduğu ilişki formunu oluşturan esas neden bilmeye olan merakıdır. Bir anlamda varlığın ve var olmanın mahiyetine yönelik olan bu merak, kişiyi düşünsel bir süreç içerisinde çeşitli soruları sormaya yönlendirir. Düşünsel eylemin çıkış noktası kişinin; her şeyden önce benliği ve benliğinin dışında var olan varlıkları ya da olguları anlama, bazen de anlaşılma, tanımlama, açıklama ve karşılaştığı/karşılaşabileceği belirsizlikleri ortadan kaldırma/çözümleme isteği duyuyor olmasıdır. Bu durum insanın gelişkin bir düşünsel soyutlama ve soyutladığı fikirleri aktarabileceği güçlü bir sembolik sisteme sahip olmasıyla açıklanabilir. Aniela Jaffe (2017), insanın sahip olduğu bu beceriyi, “sembolizmin tarihi” kavramıyla açıklar ve koyuya ilişkin şunları aktarır: “Sembolizmin tarihi, her şeye sembolik bir anlam yüklenebileceğini gösterir; varlıklar (taşlar, bitkiler, hayvanlar, insanlar, dağlar ve vadiler, güneş ve ay, rüzgâr, su ve ateş) ya da insan yapımı şeyler (evler, gemiler ya da arabalar) ya da soyut formlar (sayılar ya da üçgen, kare ve daire). Aslında kozmosun tamamı potansiyel bir semboldür” (Jaffe, 2017: 228).

Sembolleri kullanma ve geliştirme yetisi olarak beliren insan, doğal oluşun dışında yaratmış olduğu semboller ağına tutunarak varlığını sürdüren bir tür olarak farklılaşır. Bu onun “animal symbolicum” şeklinde çağırılmasına da neden olur, benzer ifadeyle; insan sembolik bir varlık/hayvandır. Alman filozof Ernst Cassirer İnsan Üstüne Bir Deneme (2005) adlı yapıtında sembollerin, insanın yaşamsal var oluşunda onu tanımlamak için kullanılan sıfatların ötesinde bir anlama sahip olduğunu şu ifadelerle belirtir: İnsanın işlevsel çevresi yalnız nicelik bakımında değil aynı zamanda nitelik bakımından da genişler, insan kendisini yaşadığı çevreye uydurmak için yeni bir yöntem keşfetmiştir. Diğer canlılar arasında rastlanan alıcı ve etkileyici sistemler yanında, insan sembolik bir sistem olarak betimlenen yeni bir halka ile ortaya çıkmaktadır. Bu yeni halka insan yaşamının bütününe yayılan bir değişimi de beraberinde getirir. Öteki canlılarla kıyaslandığında insan yalnız; daha geniş bir gerçeklik içinde değil, aynı zamanda yeni bir gerçekliğin de içinde bulur kendisini (Cassirer, 2005: 35). Bu yeni gerçeklik, insanın sembolik tür olarak dokunduğu her alanı semboller yoluyla işlemeyle de ilişkilidir. İnsanın tarihsel olarak inşa ettiği dinler, mitler, kutsal törenler, sanatsal edimler, destanlar, efsaneler ya da söylencelerin temel dokusu semboller yoluyla oluşturulmuştur. Bu nedenle insanı rasyonel bir varlık olarak tanımlamak yerine, onun daha çok sembolleştiren varlık olarak -animal symbolicum-tanımlanması gerektiği önermesi Ernst Cassirer tarafından dile getirilir (Cassirer, 2005: 36).

Öte taraftan semboller, insanın kültür evreni içerisinde toplumsallaşmasına yönelik gerek dilsel gerekse ritüelsel uyumunu sağlayan bir işlevi de yerine getirir. Semboller, insanın yaşadığı çevre içerisinde mevcut akışkan ilişkilerin seyrine yönelik şeylerin ve üzerinde uzlaşmış anlamların bilgisini sunar. George Ritzer (2014), sembollerin bu kullanımları ve işlevine yönelik belirgin ve ayırt edici temel yedi ilke olduğunu belirterek, bu ilkeleri sırasıyla şu şekilde belirtir:

1. Semboller, insanların toplumsal dünyada karşılaştıkları olguları ve nesnelere tanımlamalarına, ayırt etmelerine ve çağrışımlar yoluyla hatırlamalarına imkân sağlayarak onların maddi ve toplumsal dünya ile ilgilenmelerini sağlarlar.

2. Semboller, insanların içinde yaşadıkları çevre ya da koşulları algılaması noktasında becerilerini geliştirirler.
3. Semboller yoluyla insanlar, düşünme/bilişsel becerilerini geliştirirler.
4. Semboller, insanların karşılaştıkları çeşitli sorunlarda hata yapma olasılıklarını ortadan kaldırarak, alternatif çözüm geliştirmelerinde önemli bir rol üstlenirler.
5. Semboller, toplumsal eyleyici olarak insanların, uzam ve zamanda dahası kendi benliklerini aşma noktasında işlevsel olabildikleri gibi; geçmişte yaşamın nasıl olduğunu ve gelecekte yaşamın nasıl olabileceğini tasavvur etmelerini sağlarlar.
6. İnsanın metafiziksel yaratıları yaratmaları ve soyut gerçeklikleri inşa etmesi semboller yoluyla gerçekleşir.
7. İnsanların yaşadıkları toplumsal, siyasal, dinsel ve kültürel baskı koşullarından kurtulmaları noktasında semboller, onların faal varlıklar olmasının yolunu açarlar (Ritzer, 2014: 355-356).

Toplumsal işlevi açısından bağlayıcı bir güç olan semboller, aynı zamanda insanın dilsel pratiklerinde de belirleyici bir etken olarak varlık gösterir. Dil, her şeyden önce sembollerin üretimi ve toplumsalın kendini yeniden üretiminde önemli bir yapı olarak varlığını serimler. Diğer bir deyişle; dil, önemli bir semboller sistemiyle kurulur ve devamlılığını bu sembollerin aktarımıyla sürekli hale dönüştürür. Şayet bir fenomenin/objenin varlığını, anlamak, kavramak ve bildirmek ya da açıklayarak anlatmak isteniliyorsa, kişi bunu gelişkin bir araca gereksinim duyarak ancak iletebilir. Bu iletme isteği; aynı zamanda iletişimsel ve etkileşimsel eylemin doğması için ortak semboller üzerinden yaratılmış bir dil sistemine sahip olunmasını zorunlu kılar. Carl G. Jung (2017) belirttiği gibi: İnsanın dili sembollerle kuşatılmıştır ve insan, iletmek istediği şeyin anlamını ya da manasını gerek yazılı gerekse sözlü bir şekilde dile gelen semboller yoluyla aktarır (Jung, 2017: 16).

6. Sonuç

Kültür, sahip olduğu çok katmanlı ve karmaşık yapısıyla insanı kuşatan örüntüler ağıdır. Bu ağın içinde var olmak ancak; onun sahip olduğu yaratıların bütününe inanmak, kabul etmek veya yaşamın doğal ya da fiziksel gerçekliğinin dışında başka bir gerçekliğin de var olduğu savını içselleştirmekle yakından ilişkilidir. İnsan, tarih boyunca anlam arayışını kültürün kendisinde kendi yarattığı bulmuştur. Kendi yarattığı değerler, yargılar ve normlar içinde devinen bir yapıyı merkez alarak benliği üzerine okuma eylemini gerçekleştirmiştir. Bu aynı zamanda insanın, varlığının dışındaki fenomenleri ya da karşılaştığı başka kültürlerin kodlarını, yarattığı bu kabuller üzerinden okumasında da güçlü bir etki olarak belirlemektedir.

Kültürün alışılmadık yapısında, anlamı belirginleştirme, içinde bulunulan müphemlik durumunu ortadan kaldırma, iletişimsel bir eylemin gerekliliğini oluşturan bir süreçtir. İletişim, toplumsalın var olmasında ve varlığını sürdürmesinde en önemli zorunluluktur. İletişime içkin olmayan hiçbir şey ya da iletişimsel bir konuyu oluşturmayan bir fenomenin, ekonomik bir kullanım değeri yoktur. Bütün bir kültürel sistemin oluşu ve başkalaşımı iletişimsel bir süreçtir. İletişim, kültürün en gizil alanından en ayan noktasına kadar her aşamasında var olmaktadır. Bir şeyin iletişim olmadan ne tanımı ne de değer içeren bir tarafı vardır. Bu açıdan, mitler ve semboller de kültürün iletişimsel arketipleri olarak, toplumsal alanın aidiyetleri ve kodlarını taşıyan, aktaran, iletişimsel bir işlevi yerine getirmektedir.

Mitler ve semboller, kadim dönemden bugünkü dünyaya kadar geçen süreç içerisinde, insanın gelişimiyle paralel gelişim ve değişim göstermektedir. Bu durum, mitlerin ve sembollerin

iletişimsel bir süreç olmanın yanı sıra; toplumsal devamlılığın geleceği açısından da önemini vurgular. Semboller ve mitler, insan ve toplum ilişkilerinin/iletişiminin dönünde olduğu gibi bugününde de önemli bir işleve karşılık gelmektedir. Bir başka deyişle, yaşanan her yüzyıl uygarlığında semboller ve mitler bir biçimde, kendilerini gösteren, insani varlığın parçasıdır ve insanın yaşam dünyası içerisinde herhangi bir varoluşsal konumunda bunlara temas etmemek oldukça güç bir ihtimaldir.

Kaynakça

- Bauman, Z. ve T. May. (2020). *Sosyolojik düşünmek*. (A. E. Pilgir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bektaş, A. (2013). *Kamuoyu, iletişim ve demokrasi*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Benedict, R. (2003). *Kültür kalıpları*. (N. Şarman, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Campbell, J. (2021). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. (S. Gürses, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cassirer, E. (2005). *Devlet efsanesi*. (N. Arat, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Cassirer, E. (2015). Kültür felsefesinde doğalcı ve insancı temellendirme. D. Özlem içinde, *Kültür bilimleri ve kültür felsefesi* (D. Özlem, Çev., s. 222-259). İstanbul: Notos Kitap.
- Çoban, S. (2005). *Küreselleşme, Ulus-Devlet Azınlıklar ve Dil*. İstanbul: Su Yayınevi.
- Dilthey, W. (2015). Tin bilimlerine giriş. D. Özlem içinde, *Kültür bilimleri ve kültür felsefesi* (s. 117-153). İstanbul: Notos Kitap.
- Durand, G. (2014). *Sembolik imgelem*. (A. Meral, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları. Eagleton, T. (2019). *Kültür*. (B. Göçer, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Edgar, A. ve P. Sedgiviç. (2007). *Kültürel kuramda anahtar kavramlar*. (M. Kardeşhan, Çev.) İstanbul: Açılım Kitap.
- Eliade, M. (2017). *İmgeler ve simgeler*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Eliade, M. (2018). *Mitlerin özellikleri*. (S. Rifat, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Erdemli, A. (2015). *Mitostan felsefeye*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2014). *Medya teori ve araştırmaları*. Ankara: Erk Yayınları. Gökberk, M. (2008). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yücel, H. ve M. Bourse. (2017). *Kültürel çalışmaları anlamak*. (H. Yücel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Harari, Y. N. (2020). *Hayvanlardan tanrılara sapiens: insan türünün kısa bir tarihi*. (E. Genç, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.
- Jaffe, A. (2017). Görsel sanatlarda sembolizm. C. G. Jung içinde, *İnsan ve sembolleri* (H. M. İlgün, Çev., s. 226-268). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

- Jung, C. C. (2017b). Bilinçdışına yaklaşım. C. C. Jung içinde, *İnsan ve sembolleri* (H. M.İlgün, Çev., s. 14-100). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Jung, C. G. (2017a). *Dört arketip*. (Z. A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Metis yayınları.Kartarı, A. (2016). *Kültür, farklılık ve iletişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lundy, K. ve Ronning. H. (2014). Medya-kültür-iletişim: medya kültürü aracılığıyla modernliğin yorumlanması. S. İrfan (Dü.) içinde, *Medya kültür siyaset* (N. Gürkan, Çev., s. 13-29). Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Kottak, C. P. (2015). *Antropoloji insan çeşitliliğinin önemi*. (O. Ö. İzzet Duyar, Çev.) Ankara: De ki Basım.
- Leeming, D. A. (2020). *Mitoloji: kahramanın yolculuğu*. (I. Yıldız, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Levi-Strauss, C. (2020). *Mit ve anlam*. (G. Y. Demir, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Magret, E. (2016). *Medya ve iletişim sosyolojisi*. (H. Yücel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Malinowski, B. (2016). *Bilimsel bir kültür teorisi*. (D. Uludağ, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (2015). *İnsan felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Oskay, Ü. (2018). *İletişimin abc'si*. İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- Özlem, D. (2015). *Kültür bilimleri ve kültür felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap.
- Pattanaik, D. (2016). *Mit ve mitya hint mitolojisine giriş*. (Ç. E. İpek, Çev.) Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- Ritzer, G. (2014). *Sosyoloji kuramları*. (H. Hülür, Çev.) Ankara: De ki Basım.
- Rosamund Billington, S. S. (2019). "Kültür"ü tanımlamak. A. Giddens (Dü.) içinde, *Sosyoloji başlangıç okumları* (G. Altaylar, Çev., s. 33-40). İstanbul: Say Yayınları.
- Thomson, G. (1998). *İnsanın özü*. (C. Üster, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Williams, R. (2011). *Anahtar sözcükler*. (S. Kılıç, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zıllıoğlu, M. (1993). *İletişim nedir?* İzmir: Cem Yayınevi.